

לכבוד משפחת בעלז

מתן על הפרק

התכנית השש-שנתית המקוונת
ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

למרות שספר דניאל הוא אחד הספרים הפחות נלמדים בתנ"ך הוא כולל סיפורים מכוונים בתודעת העם היהודי ורעיונות יוצאי דופן שהשפיעו רבות על תפיסות הגאולה וקץ הימים. חלקו הראשון של הספר (פרקים א'-ו') כולל את סיפורו של דניאל, שניתן לראותו כאבטיפוס של סיפורו של היהודי היחיד בגלות. בפרק א' נפרדים דניאל וחבריו מארצם ומעמם ועומדים בפני האתגר הגדול של קיום יהודי בחצר מלך נכרי, במנותק מארץ ישראל ומהעם היהודי. בפרק ב' אנו מתודעים לנושא מרכזי נוסף בספר והוא רעיון ארבע המלכויות שימלכו בעולם קודם לגאולה, והאפשרויות השונות לזיהוי שלהן.

פרק א'

1.

בפס' ב מסופר שיחד עם הנערים נלקחו גם מקצת מכלי המקדש והם מונחים באוצרו של מלך בבל. מוטיב "גלות הכלים" הוא מוטיב חוזר בעל משמעות עמוקה המלווה את שלבי הגלות השונים, ואף את השיבה לארץ. עקבו אחרי התיאורים השונים של גלות הכלים בדה"ב ל"ו, ה-ז; ירמיהו כ"ז, טז-כב; נ"ב, יז-כג. כיצד מקבילה גלות הכלים לגלות הנערים בפרקנו? עינו גם בדניאל ה', א-ג, כיצד משלים המסופר שם את התיאור בפרקנו.

2.

כישרונותיהם ויכולותיהם של הנערים מתוארים בפירוט רב, אך כמעט ואין מידע על מוצאם: הם מוצגים בשמותיהם הפרטיים, ואפילו את שמות אבותיהם התנ"ך אינו מזכיר. על הנערים מופקד אשפז שר הסריסים: סריס במקרא הוא גם מי שסורס ממש (ישעיה נ"ו ג-ה), וגם מי שממלא תפקיד שה, גם אם לא סורס בפועל. עיינו בדעות השונות בעניין מוצאם וגורלם בגמרא בסנהדרין, עיינו בפסוקים אותם מצטטת הגמרא, ושימו לב למשמעות הנוספת שנותנת הגמרא לספר דניאל בסיום הקטע.

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף צג עמוד ב:

"דניאל חנניה מישאל ועזריה" דכתיב בהו (דניאל א') "אשר אין בהם כל מאום וטובי מראה ומשכלים בכל חכמה וידעי דעת ומביעי מדע ואשר כח בהם לעמד בהיכל המלך וללמד ספר ולשון כשדים". מאי אשר אין בהם כל מום? אמר רבי חמא בר חנניא: אפילו כריבדא דכוסילתא לא הוה בהו. מאי ואשר כח בהם לעמד בהיכל המלך? אמר רבי חמא ברבי חנינא: מלמד שהיו אונסין את עצמן מן השחוק,

ניהול: ד"ר נאוה כהן | ריכוז: אילנה חדד | כתיבה: נטע שפירא
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

ומן השיחה, ומן השינה, ומעמידן על עצמן בשעה שנצרכין לנקביהם, מפני אימת מלכות. (דניאל א') "ויהי בהם מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזריה", אמר רבי אליעזר כולן מבני יהודה הם. ורבי שמואל בר נחמני אמר: דניאל מבני יהודה, חנניה מישאל ועזריה משאר שבטים. (ישעיהו ל"ט) "ומבניך אשר יצאו ממך אשר תוליד יקחו והיו סריסים בהיכל מלך בבל". מאי סריסים? רב אמר: סריסים ממש, ורבי חנינא אמר: שנסתרסה עבודה זרה בימיהם... בשלמא למאן דאמר סריסים ממש - היינו דכתיב (ישעיהו נ"ו) "בביתי ובחומתי יד ושם טוב מבנים ומבנות". אלא למאן דאמר שנסתרסה עבודה זרה בימיהם - מאי טוב מבנים ומבנות? אמר רב נחמן בר יצחק - מבנים שהיו להם כבה, ומתו. מאי שם עולם אתן - לו אשר לא יכרת? - אמר רבי תנחום, דרש בר קפרא בצפורי: זה ספר דניאל שנקרא על שמו.

3.

סיפורם של דניאל וחבריו הוא הסיפור הראשון במקרא על נערים שבויים מארץ ישראל (למעט אזכור נערה שבוייה בידי הארמים מל"ב ה',ב). הנערים נמצאים בכלוב זהב בהיכל מלך בבל, נחשפים לתרבות הבבלית העשירה ועומדים בפני סכנה של מחיקה מוחלטת של זהותם. מה מבטא שינוי שמות הנערים בפרקנו? נסו להיזכר לאלו אנשים משנים שמות במקרא, מי משנה ומה הן הסיבות לשינוי [עיינו לדוגמא: בראשית מ"א,מה; מל"ב כ"ג,לד; מל"ב כ"ד,יז]

4.

בחלקו הראשון של הפרק נלקחים ארבעת הנערים ומגיעים לארמון המלך בתהליך שאין בו בחירה או עמדה עצמאית. חלקו השני של הפרק מתאר את תגובתם למצב אליו נקלעו וניסיונם לשמור על זהותם ואמונתם. כמו כן מתוארת בחירתם להסתכן ולנקוט עמדה אקטיבית (אם כי בדרך של ערמה ולא התנגשות חזיתית) ולהימנע מלאכול משולחן המלך. סיפורם של דניאל וחבריו הוא סיפור ראשון הן ביהודים החיים בנכר ומתנזרים ממאכלי הנכרים (לא ידוע לנו מה אכל יוסף בארמון פרעה, ולא מה אכלה אסתר בארמון אחשורוש), והוא מהווה מודל לשומרי כשרות לאורך הדורות.

א | מהן הסיבות האפשריות להימנעות הנערים מאכילת "פתג המלך"? הביאו ראיות מן הפסוקים (שימו לב למשמעות המילה "יתגאל")

ב | עיינו במקורות הבאים, הנותנים זווית רחבה יותר להחלטה להימנע מלאכול את מאכלי המלך, מה מוסיף כל אחד מהמקורות להבנת התנהגותם של הנערים ומשמעותה להם ולדורות?

מדרש תנחומא (בוכר) פרשת וירא סימן מג

בא וראה מה בין הראשונים לאחרונים, שהראשונים היו מתנסים ע"י הקב"ה, שנאמר "והאלהים נסה את אברהם", וכן באנשי דור המדבר, שנאמר "למען אנחנו הילך בתורתך אם לא" (שמות טז ד), וכן הוא אומר "למען ענותך

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

ולמען נסותרך" וגו' (דברים ח טז), אבל האחרונים נתנסו על ידי האומות, שנאמר "ואלה הגוים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל" (שופטים ג א), "הרי נתת ליראיך נס להתנוסס מפני קושט סלה", מאי מפני קושט סלה, מי נתנסה ועמד בנסיונות, וכן אתה מוצא בדניאל וחביריו כשגלו גזר עליהם הקב"ה שיאכלו לחם טמא, שנאמר "ככה יאכלו בני ישראל את לחמם טמא בגוים אשר אדיחם שם" (יחזקאל ד יג), עמד נבוכדנצר וקיים את הדבר, התחיל ואמר גזר אני שיהו אוכלים מאכילה שלי, שנאמר "וימן להם המלך" וגו' (דניאל א ה), דניאל לא קיבל עליו, אלא אמר: אע"פ שגזר הקב"ה עלינו שנאכל לחם טמא, בקש לנסות אותנו, אלא נעשה שלנו, והקב"ה יעשה שלו, התחיל לומר לשר הטבחים: "בבקשה ממך נס נא את עבדיך ימים עשרה ויתנו לנו מן הזרועים ונאכלה ומים ונשתה ויראה לפניך מראינו ומראה הילדים האוכלים את פת בג המלך וכאשר תראה עשה עם עבדיך" (דניאל א יב יג), אמר להם: ואתם יכולים להתנסות ימים עשרה שלא לאכול לחם ושלא לשתות יין? אמרו לו הן, שאנו מבני בניו של אותו האיש שנתנסה בעשר נסיונות מן האלהים, זכותו תעמוד לנו, שנאמר "נס נא את עבדיך" (דניאל א יב), לא כבר מצאת אותנו עשר ידות על החרטומים, בזכות מי? בזכות אברהם, שנתנסה בעשר נסיונות...

רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק יז הלכה ט: ויש שם דברים אחרים אסרו אותן חכמים ואע"פ שאין לאיסורן עיקר מן התורה גזרו עליהן כדי להתרחק מן העכו"ם עד שלא יתערבו בהן ישראל ויבאו לידי חתנות, ואלו הן: אסרו לשתות עמהן ואפילו במקום שאין לחוש ליין נסך, ואסרו לאכול פיתן או בישוליהן ואפילו במקום שאין לחוש לגיעוליהן.

פרק ב'

5.

עיינו בחלום נבוכדנצאר המסופר בפרק ב', ונסו לעמוד על פשרו על פי הפשט: אספו את כל הפרטים מן הפסוקים, שימו לב שישנם פרטים שאינם נמצאים בחלום עצמו ונוספים מאוחר יותר עם פתרונו.

6.

חלומו של נבוכדנצאר מזכיר לנו את חלום פרעה ופיענוחו על ידי יוסף (בראשית מ"א). נסו להשוות בין חלום נבוכדנצאר לחלום פרעה, עמדו על קווי הדמיון בין הסיפורים, שימו לב להבדל המרכזי- אפשרות הפעולה והתגובה האנושית הנובעת מפתרון חלום פרעה לעומת העדרה בחלום נבוכדנצר.

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

7.

רעיון ארבע המלכויות שישלטו בעולם לפני בוא הגאולה המופיע בפרקנו, ובפרק ז' העסיק פרשנים רבים לאורך הדורות, במיוחד הטרידה את הפרשנים זהותה של המלכות הרביעית, שאחריה תבוא הגאולה. עיינו במדרש ובדקו מהן ארבע המלכויות ומהי האבן והשוו להשגותיו של ראב"ע על הזיהוי.

מדרש תנחומא (בוכר) פרשת תרומה סימן ו

... ודניאל היה רואה ארבע מלכויות אלו ומתיירא, שנאמר "אתכרית רוחי אנה דניאל" (דניאל ז טו), ומה היה דניאל רואה? אלא כיון שראה נבוכדנצר את החלום, ודניאל בא ופתר לו, אמר לו "אנת הוא ראשה די דהבא" (דניאל ב לח), זו מלכות בבל, "ובתרך תקום מלכו אחרי ארע מינך", "חדוהי ודרעוהי די כסף", זו מלכות מדי, "ומלכו תליתאי אחרי די נחשא די תשלט בכל ארעא" (דניאל ב לט), זו מלכות יון, ומלכו רביעאה תהוא תקיפה כפרזלא, רגליא מנהן פרזל ומנהון חסף, זו אדום, למה נמשלה בברזל ובחרס? אמרו רבותינו המלכות הרשעה הזו היא עתידה להשתמש במטבע של חרס. ד"א למה נמשלה בברזל ובחרס, אלא מה הברזל קשה כך המלכות הרשעה הזו קשה, ובחרס למה שעתיד הקב"ה לשברה כחרס, שנאמר ושברה כשבר נבל יוצרים וגו' (ישעיה ל יד), וראה מלך המשיח, שנאמר חזה הוית עד די התגזרת אבן וגו' (דניאל ב לד), אמר ריש לקיש זו מלך המשיח, "ומחת לצלמא על רגלוהי" (שם), לכל המלכויות שהן נתונות בצלם, ובזכות מה נמשל מלך המשיח באבן? בזכות יעקב, שנאמר "משם רועה אבן ישראל" (בראשית מט כד), "די מטורא אתגזרת אבן", שהוא מכלה את העולם כולו, שנאמר "והכה ארץ בשבט פיו" (ישעיה יא ד), באותה שעה ישראל יושבין בהשקט ובטח, שנאמר וישבו עליה לבטח (יחזקאל כח כו).

אבן עזרא דניאל פרק ב: והכסף מלכות מדי ופרס ועוד אפרשה כי שיבוש גדול יש במספרם

והנחשת הוא מלכות יון ותחלתם אלכסנדרוס מוקדון כאשר יפרש דניאל בדברי נבואותיו... ואחר שהדבר כך יש לתמוה איך לא הזכיר דניאל מלכות ישמעאל ולמה לא היו חמש מלכויות ועתה אפרש דע כי אלכסנדרוס שהיה מלך יון הוא שהרג דריוש הפרסי כאשר יפרש דניאל גם הוא היה מלך ארם וארם בעצמה היא כתים... אם כן מלכות הנחשת הוא מלכות יון ומלכות ארם הוא מלכות יון... ומלכות רביעאה זאת היא מלכות ישמעאל שפשטה בעולם כי שבו לתורתם כל פרס ומדי ושבא וסבא ומצרים ואפריקי ורבים מהודו ורובי מלכות כורש.

ר"מ זר כבוד (פירוש דעת מקרא לדניאל): הפרשנים שלפני ראב"ע הלכו בעקבות מדרשי חז"ל ומנו את ארבע המלכויות בבל, מדי ופרס, יון, אדום (רומי). היו בעלי מדרש ופרשנים שמצאו בחזיונות דניאל גם רמזים למלכות ישמעאל, אבל טענו שמלכות זו נחשבת בחזון כחלק מן המלכות הרביעית שהיא מלכות חצויה. ראב"ע חולק

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים

© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555

על תפיסה זו ומאחד את יוון ורומי (וחולק על הזיהוי של רומי עם אדום) ולדעתו המלכות הרביעית היא מלכות ישמעאל. בסוף פירושו מודיע הראב"ע שסיים את פירושו לדניאל בעיר רודוס בחשוון ד' תתק"ו 10/1165 היתה זו תק' מלחמות הצלבנים ויד המוסלמים היתה על העליונה בד"כ. יתכן שיש בזה הסבר לתפיסת ראב"ע את חזיונות דניאל.

הרחבה

בפרק ב' בדניאל מתוארת התגלות למלך זה, אולם משמעותה של הכללתו של הסיפור בתנ"ך היא שהוא מיועד לקהל קוראים יהודי לאורך הדורות, ובמסגרת זו יש להבין את מטרתו. כאשר יוסף פותר את חלום פרעה יש לחלום משמעות מיידית ומעשית - פרעה ויוסף נוקטים שורה של צעדים לקידום פני הרעה. לעומת זאת, פתרון חלום נבוכדנצר פותח צוהר אל העתיד להתרחש אולם דניאל ונבוכדנצר עומדים פאסיבים אל מול המידע שנגלה להם. בניגוד לספרי הנביאים המגלים את העתיד להתרחש על מנת לקרוא לפעולה, לתשובה, לתיקון וכתוצאה מהם גם לשינוי העתיד, מציג ספר דניאל תפיסה דטרמיניסטית של העתיד. מלכויות יעלו, מלכויות ירדו, אין דרך להתערב ולשנות את התהליך ורק בסופו תבוא הגאולה. לאחר החורבן והגלות חשוב להעצים בעם ישראל את היכולת להאמין בשלטונו של הקב"ה בעולם, ולצפות לגאולה גם אם אין בכוחו לקדם את בואה במישור המדיני והלאומי. כותב פרופ' יחזקאל קויפמן בספרו "תולדות האמונה הישראלית": הסיפורים בדניאל א-ו הם יצירת היהדות הגלותית... היהדות הגולה חיה בשלווה במלכות האלילית מתבוללת בעמי הארצות בתרבותה ובלשונה משתלבת בחיי הממלכה ואנשים מישראל מגיעים לדרגות רמות בחצר המלך אבל היא שומרת על ייחודה הדתי ומתבדלת מן האלילות שבסביבה ואף מוכנה לסבול לשם כך. לא זו בלבד, מדובר בראשית מלחמתה של היהדות באלילות הגויית לאחר שהמלחמה באלילות היהודית הסתיימה. תחילת ניצחון דת ישראל על האלילות הגויית. ספר דניאל בא לגשר על הפער בין האידאה למציאות. באידאה מלכות השמים שולטת ואילו במציאות יש שליטה לאלילות. הסיפורים ממחישים את אזלת היד שיש לאלילות כאשר הקב"ה מתערב וכאשר הם עומדים זה מול זה ישירות. עלי אדמות, בהיכלות מפוארים יושבים מלכים בשר ודם, אולם אינם אלא דחלילים. צרוף הסיפורים לחזונות יוצר תחושה לא של דת נרדפת כי אם של דת מנצחת, הסיפור הוא מלחמת היהדות באלילות והשיא הוא המלחמה באלילות המסומלת על ידי צלם אחד.

הרחבות ומענה לשאלות "מתן על הפרק" perek.matan@gmail.com

התכנית השש-שנתית המקוונת ללימוד שבועי של נביאים וכתובים
© כל הזכויות שמורות. מתן על הפרק. מתן ירושלים | טל': 02-5944555